

ნოსტან სულაპა

ორი მიქაელი კველ ქართულ მწერლობაში

(ტაო-კლარჯეთის საღვთისმეტყველო-ლიტერატურული სკოლის ისტორიიდან)

მეათე საუკუნის ცნობილი ქართველი ჰიმნოგრაფის, დიდი საწელიწდო იადგარის შემდგენლის მიქაელ მოდრეკილის მოღვაწეობის შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია ორი ერთმანეთისაგან განსხვავებული შეხედულება: 1. მეცნიერთა ნაწილის აზრით, მიქაელ მოდრეკილი მოღვაწეობდა წმიდა გრიგოლ ხანძთელის მიერ დაარსებულ შატბერდის ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის სახელობის მონასტერში, რომელსაც წყაროები დიდებულ ლაურად მოიხსენიებენ და მან შეადგინა დიდი საწელიწდო იადგარი (თ. ჟორდანიას, ნ. მარი, გ. ლეონიძე, პ. ინგოროყვა, ე. მეტრეველი); 2. მეორე ნაწილი ფიქრობს, რომ მიქაელ მოდრეკილი მოღვაწეობდა ოშკის იოანე ნათლისმცემლის სახელობის მონასტერში, რომელიც, აგრეთვე, დიდებულ ლაურად მოიხსენიება ნარატიულ წყაროებში და, დიდი იადგარის შედგენის გარდა, მონაწილეობა მიუღია ოშკის//ათონის ბიბლიის გადაწერაში (კ. კეკელიძე, ლ. მენაბდე).

სამეცნიერო ლიტერატურაში პირველმა თედო ჟორდანიამ განიხილა მიქაელ მოდრეკილის მოღვაწეობა და აღნიშნა, რომ იგი შატბერდში მოღვაწეობდა და მისი შედგენილია დიდი საწელიწდო იადგარი. მისივე შეხედულებით, მიქაელი იყო იოვანე-თორნიკესა და იოვანე-ვარაზვაჩეს დედის — მარიამის ძმა, ე. ი. ბიძა, ხოლო ექვთიმე მთაწმიდელს ბებუის ძმად ეკუთვნოდა (14, 112). კორნელი კეკელიძემ, სრულიად სამართლიანად, შეუძლებლად მიიჩნია ეს ფაქტი, „კინაიდან 978-988 წლებში, როცა მიქაელს თავისი კრებული დაუწერია, იოანე და თორნიკე ღრმად მოხუცებული იყვნენ (თორნიკე 985 წელს „სიბერესა შინა“ გარდაიცვალა კიდეც), და რაღა უნდა ყოფილიყო მაშინ მათი დედის ძმა, ეს ხომ რაღაც წარმოუდგენელია?“ (7, 175). მართლაც, მიქაელის გენეალოგიიდან ჩანს, რომ მიქაელის დისწულები იოვანე-თორნიკე და იოვანე-ვარაზვაჩე კი არა, იოვანე ბერაი და დავითი არიან, რომლებიც შატბერდში მოღვაწეობდნენ (იხ. ქვემოთ).

კორნელი კეკელიძემ თედო ჟორდანიას შეცდომას შემდეგი ახსნა მოუძებნა: „ოშკის „სამოთხის“ ანდერძი, რომელიც ორი პირისაგანაა დაწერილი, იოვანე-თორნიკესა და მიქელ მოდრეკილის დისწულის — დავითისაგან, ერთ პირს, დავითს, მიაწერა მან“ (იქვე). მისი აზრით, მიქაელ მოდრეკილი არის „ის მიქელი, ძე ვარაზვაჩესი და ძმა ექვთიმე ათონელისა, რომელიც 978 წელს ოშკის ლაურაში ჩანს და რომელიც მოხსენიებულია ათონის ბიბლიის ანდერძში ამნაირად: „მიქელ ძე ვარაზვაჩესი. დიდი სიტკბობამ მიჩუენეს ამის წიგნისა შრომასა“. უკიდრება, მიქელი არის ერთ-ერთი გადამწერი ათონის ბიბლიისა, რომელსაც ეკუთვნის 12 წინასწარმეტყველთა წიგნის გადაწერა, როგორც ეს ჩანს სიტყვებადან: „აქამდე გიორგისი, აქამთგან მიქაელისი წაღმართ“ (წინ) და „აქამდე მიქაელისი, რომელსაც ცთომილ ვიყო, ღმრთისათვის შემინდვეთ და ლოცვასა მომიწსენეთ“ (იქვე). კ. კეკელიძისავე ვარაუდით, მიქაელსა და ევფთვიმეს ჰყოლიათ და, რომელსაც ორი შვილი შესძენია: იოვანე ბერაი, შატბერდის კრებულის გადამწერი, და დავითი, ოშკის „სამოთხის“ ანდერძის

ერთ-ერთი დაძწერი. კ. კეკელიძე ასკვნის: „ამნაირად, მიქელ მოდრეკილი არის ოშკის მოღვაწე, ძმა ექვთიმე ათონელისა, და ამით აიხსნება, რომ მისი კრებულის 491-ე გვერდის ქვემო არშიაზე სწერია: „უფალო, შეიწყალე ეფთვიმე ცოდვილი მწარედ“. ის არის, ალბათ, უფროსი ძმა ექვთიმესი“ (7, 176). აქ უთუოდ უნდა გავითვალისწინოთ კ. კეკელიძის მსჯელობა ეფთვიმე მთაწმიდელთან დაკავშირებით: იგი წერს, რომ იმ დროს, როდესაც ბერძენთა იმპერატორმა დავით კურაპალატს დაუთმო „ზემონი ქუეყანანი“, მძევლად მოსთხოვა აზნაურთა შვილები, მცირეწლოვანი ეფთვიმე კონსტანტინოპოლს მძევლად წაიყვანეს ბაბუამ აბუქარბმა და იოვანეს ცოლისძმებმა (7, 184).

კ. კეკელიძის მსჯელობის მიხედვით, მიქელ მოდრეკილი ოშკის დიდებული ლაურის მოღვაწეა. იგი უფროსი ძმა ეფთვიმე მთაწმიდელისა და ძე იოვანე-ვარაზგაჩე მთაწმიდელისა. თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ იოვანე-თორნიკე და იოვანე ვარაზგაჩე ძმები არიან, მაშინ იოვანე-თორნიკე მიქაელს ბიძად მოხვდება (იხ აგრეთვე, 8, 453).

კორნელი კეკელიძის შეხედულებებიდან, კოდიკოლოგიური მონაცემების გათვალისწინების საფუძველზე, ზოგი რამ დასაზუსტებელი და შესაცვლელია. მიქაელის სახელი გვხვდება მეთუ საუკუნის 70-80-იან წლებში შექმნილ რამდენიმე ხელნაწერში. ესენია: 1. შატბერდის კრებული, ანუ მრავალთავი, S-1141, შედგენილი და გადაწერილი შატბერდელი მოღვაწის იოვანე ბერაის მიერ (16); 2. ოშკის, იგივე ათონის ბიბლია, Ath.1, გადაწერილი 978 წელს სამი მოღვაწის - მიქელ ვარაზგაჩეს ძის, ლეკანოზ სტეფანესა და გიორგი გელასის ძის მიერ; 3. დიდი საწელიწდო იადგარი, S-425, გადაწერილი და შედგენილი 978-988 წლებში მიქელ მოდრეკილის მიერ; 4. ოშკის, იგივე, ათონის „სამოთხე“ Ath.9, რომლის ანდერძი დაწერილია დავითის, მიქელ მოდრეკილის დისწულის მიერ.

დაეიწყო მიქელ მოდრეკილის ჰიმნოგრაფიული კრებულის, დიდი საწელიწდო იადგარის ანდერძ-მინაწერებით, რომელთა დახმარებით შესაძლებელი ხდება მიქაელის უდიდესი ჰიმნოგრაფიული ღვაწლის განსაზღვრა. მოგვაქვს ანდერძ-მინაწერთა ტექსტები: 1. ძლისპირთა და ღმრთისმშობლისანთა დასრულების შემდეგ კრებულის შემდგენელი წერს: „დიდებაჲ შენდა, ქრისტე, დაესრულნეს შეწევნითა ძლისპირნი სრულნი ყოველითა განგებითა სადიდებლად სახელისა შენისათა წმიდისა, რომელი კურთხეულ არს საუკუნითგან და უკუნითი უკუნისამდე, ამინ. კ. მფლობელო ორთავე სუფევათო, მეოხებითა ყოველთა წმიდათაშა შენთაშა უმეტეს ადიდე შენ მიერ ღირსად გკრკუნოსანი უძლეველი მეფეთა მეფე დავით კურაპალატი, და დასცენ ყოველნი მტერნი და წინააღმდეგომნი მეფობისა მათისანი ქუეშე ფერკთა მათთა უძლეველითა ძალითა კლაჲსა შენისაშა. ამინ. იყავნ. შეწევნითა ღმრთისაშა რომელი იგი არს მიზეზნი ყოვლისა კეთილისაჲ, მე, გლაზაკმან მიქელ მოდრეკილმან, ძმისწულმან ღმერთ-შემოსილისა მამისა დავითისმან, ვიდუაწე და ყაულით კერძო შრომაჲ ვაჩუენე უზეშთაეს ძალისა ჩემისა და ფრიადითა ხარკებითა და გულსმოდგინედ ძიებითა შეუკრიბენ ძლისპირნი ესე ყოვლით კერძოვე, რომელნი ეპოენ ვნითა ქართველთაშა: მებურნი ბერძულნი და ქართულნი სრულნი ყოველითა განგებითა, დაუწერენ წმიდასა ამას წიგნსა შინა ყოვლითა განმარტებითა და ჭეშმარიტებითა და ესრით განუაწესე, თავით თვისით და უმჯობეს ვყავ უმეცრებითა სიგლაზაკისა ჩემისაშა, რამეთუ ყოველსა კმასა პირველ უფალო ღაღადყაჲისა ძლისპირნი დაუწერენ და შემდგომად გალობათანი თქნიერ ქარაგმითა. და ყოვლითურთ სრულ იქმნა მუშაკობაჲ ესე საღმრთოჲ ძალითა და შეწევნითა დიდად სახიერისა მხოლოდსა ღმრთისაშა, რომელი კურთხეულ არს აწ და მერმეთა მათ საუკუნეთა. ამინ“ (S-425, 24r-v).

ამგვარად ამ ანდერძიდან ჩვენთვის საინტერესოა შემდეგი ინფორმაციები: X საუკუნის II ნახევრის ერთ-ერთი უგამოჩინებულესი პიროვნება, მეფეთა მეფე დავითი მოიხსენიება კურაპალატად. დავითმა კურაპალატობა მიიღო 979 წელს, მას შემდეგ, რაც იოვანე-თორნიკეს მეთაურობით ქართველთა ლაშქარმა სძლია ბარდა სკლიაროსი და ბიზანტიის იმპერატორმა დავითს კურაპალატის ხარისხი უბოძა. ანდერძიდან ნათლად ჩანს, რომ მიქაელ მორეკილს 979 წლისათვის უკვე დასრულებული პქონდა თავისი იადგარის ერთი ნაწილი - ძლისპირნი და ღმრთისმშობლისანი. მიქაელ მორეკილი, რომელიც საკუთარ თავს გლახაკს უწოდებს, არის ღმერთშემოსილი მამის დავითის ძმისწული. იადგარში თავის ბიძას დავითს რამდენჯერმე ახსენებს მიქაელი, იადგარში, ხან მარტოს, ხან თავისთან ერთად. მაგ., „უფალო, მოიქსენე სული უღირსთა მონათა შენთა და დავითისი და გლახაკისა მიქაელ მორეკილისა“ (S-425, 56r). ასეთვე შინაარსისაა მინაწერები 86r-სა და 262v-ზე: „უფალო, წყალობით მოიქსენე სული დავითისი“ (S-425, 73v; 223r). როგორც ჩანს, მიქაელ მორეკილის ბიძა დავითი ცნობილი პიროვნება უნდა ყოფილიყო, ვინაიდან მიქაელი საკუთარ თავზე მამამისის შვილობით არ ლაპარაკობს. მას თავისი თავის ღმერთშემოსილი მამის დავითის ძმისწულად მოხსენიება ეამაყება. შესაძლოა, ამგვარი მოხსენიება იმითაც იყოს განპირობებული, რომ ღმერთშემოსილი მამა დავითი და მიქაელ მორეკილი სასულიერო პირები არიან, ერთ ლავრაში - შატბერდში მოღვაწეობდნენ.

მეორე ანდერძი მიქაელ მორეკილს აღდგომის ბრწყინვალე დღესასწაულისადმი მიძღვნილი საგალობლების შექმნეგ მოუთავსებია, რომელშიც საკუთარ თავს სოფლის ცოდვებში ჩაფლულ ადამიანად წარმოაჩენს: „შეწყნითა დიდად სახიერისა ღმრთისადათა მე. გლახაკმან და ფრიად უღებებით ცხოვრებულმან, ღელვათა სოფლისათა დანთქმულმან და სიმძიმითა ბრალთა სიმრავლისადათა დაღონებულმან, მიქაელ მორეკილმან ვიღუაწე და უხეშთაეს უძღურისა ძალისა ჩემისა შრომადა ვაჩუენე და შევკრიბენ საგალობელნი ესე წმიდისა აღდგომისანი, რომელნი ვპოენ ენითა ქართველითადათ: მებურნი ბერძულნი და ქართულნი, სრულნი ყოვლითა განგებითა. წესისაებრ საეკლესიოისა: უფალო დადადყავითა, ოხითა, მოიხილითა და აქებდითითა ძლიერად და სიწმიდით და სიმართლით სისწორითა კილოდსათა და უცთომელობითა ნიშნისადათა. იხილე, მღვდლო ღმერთშემოსილო. კნინივე ესე ნამუშააკევი უნდოდათა კელთა ჩემთადა რაჟამს უშრომელად აღმოვესო საღმრთოდსა ამისგან წყაროდსა, მოიქსენე საწყალობელი სული ჩემი ქრისტეს სიყუარულისათვს, რადთა თქუენცა კპოვით მადლი მოწყალებისა და სასყიდელი სიყუარულისა. რომელნი იკითხვიდეთ, ისწავებდეთ, გინათუ ისმენდეთ სიტყუათა ამათ ღმრთივ-სულიერთა საგალობელთა უფლისათა. რომელი კურთხეულ არს უკუნითი უკუნისამდე, ამინ. უფალო, წყალობით მოიქსენე სული მამისა დავითისი, იოვანესი, დავითისი და წყალობა ყავ საწყალობელისა მიქაელისათვს“ (s-425, 262v).

ანდერძის დასაწყისში ნათქვამი - „ფრიად უღებებით ცხოვრებულმან, ღელვათა სოფლისათა დანთქმულმან და სიმძიმითა ბრალთა სიმრავლისადათა დაღონებულმან, მიქაელ მორეკილმან“... - მიუთითებს მიქაელ მორეკილის მღვდლურ და ცოდვებით დამძიმებულ ცხოვრებაზე, რაც თავისთავად უნდა გულისხმობდეს ამ სტრიქონების ავტორის ხანდაზმულობას. აქვე აღვნიშნავთ, რომ საკუთარი თავის ცოდვიანად და ბრალეულად წარმოჩენა შუა საუკუნეების საღვთისმეტყველო ლიტერატურისათვის დამახასიათებელია, კლიშეა, რომელიც ხელნაწერიდან ხელნაწერში გადადის.

საგანგებო-მნიშვნელობა აქვს ანდერძის ბოლო მინაწერს, ზადაც მიქაელი მოიხსენიებს შატბერდის ლაურაში მოღვაწე სამ პიროვნებას - დავითს, რომელიც მისი ბიძა ღმერთშემოსილი მამა დაეითა; იოჰანეს, რომელშიც მიქაელის დისწული, შატბერდის კრებულის შემდგენელი იოჰანე ბერაი უნდა ვიგულისხმოთ და დავითს, რომელიც მიქაელისავე დისწულია, იოჰანე ბერაის ძმა, ჩანს, უმცროსი, საგანგებოდ მიწვეული ოშკის დიდებულ ლაურაში „სამოთხის“ ხელნაწერს დართული მომგებლის ანდერძის დასაწერად, როგორც ეს ივარაუდა ელენე მეტრეველმა (9,9, 12-16). როგორც ნარატიული წყაროებიდან დასტურდება, „სამოთხის“ მომგებელი იყო იოჰანე თორნიკ-ყოფილი, ძე სულკურთხეული ჩორდვანელისა.

გავიხსენოთ შატბერდის კრებულის ანდერძ-მინაწერები, რომელთა საშუალებით შესაძლებელი ხდება ძმების იოჰანე ბერაისა და დავითის სამოღვაწეო არეალის დადგენა და კიდევ ერთხელ დამოწმება მიქაელ მოღრეკილთან მათი ნათესაური კავშირისა. შატბერდის კრებულის ანდერძში იოჰანე ბერაი გადამწერი კრებულისა, წერს: „განასრულე წმიდაი ესე წიგნი... მოღუაწებითა და თანადგომითა დედის ძმისა ჩემისა მიქაელისა და ძმისა ჩემისა დავითისითა და სხუად არაი არაუის პრთავს თუნიერ სიგლახაკისა ჩემისა“ (16,21). „თანადგომითა და მოღუაწებითა“ უთუოდ ახლოს, მონასტერში მასთან ერთად მყოფი ადამიანის ყოველდღიურ თანადგომასა და მოღუაწებას გულისხმობს. შორიდან თანადგომასა და ღვაწლს ასე საგანგებოდ არ მიუთითებდა, ან დააკონკრეტებდა, თუ რა თანადგომა და ღვაწლი გასწია თითოეულმა მათგანმა; ანდერძ-მინაწერები ამგვარ ფაქტს ყოველთვის დეტალურად აღნიშნავენ. ამრიგად, ამ ანდერძ-მინაწერის შინაარსის გათვალისწინებით ირკვევა, რომ მიქაელი ყოფილა ძმების - იოჰანე ბერაისა და დავითის ბიძა, რომლის დისწულად მოიხსენიება იოჰანე ბერაის საამაყოდ მიაჩნია. დავითიც ოშკის//ათონის „სამოთხის“ (Ath.9) ანდერძში აღნიშნავს: „ესე ანდერძი მე, უღირსმან დავით, დისწულმან ღმერთშემოსილისა მიქაელ მოღრეკილისამან, დაწერე“ (13,47). ამ ანდერძის საფუძველზე პავლე ინგოროყვამ დაასკვნა: „მიქაელ მოღრეკილი იმდენად განთქმული მოღვაწე ყოფილა, რომ დავითი თავის-თავს მოიხსენიებს არა მამის-შვილობით, არამედ მიქაელ მოღრეკილის დისწულობით, რომელსაც „ღმერთ-შემოსილს“ უწოდებს“ (5,765). ე. ი. შატბერდის კრებულისა და 977 წელს ოშკში გადაწერილი ათონის მონასტრისაჟვის განკუთვნილი ხელნაწერის „სამოთხის“ (Ath.9) ანდერძები მიუთითებენ, რომ მიქაელის დისწულები არიან შატბერდში მოღვაწე იოჰანე ბერაი და დავითი. ეს უკანასკნელი საგანგებოდ მიუწვევიათ ოშკის დიდებული ლაურის სკრიპტორიუმში ანდერძის დამწერად, რომელიც, როგორც ტექსტი გვიჩვენებს, იოჰანე-თორნიკს კარნახით ან მისი დაჯალებით შეუსრულებია. ამ ანდერძის შინაარსის გათვალისწინება წარმოაჩენს, თუ რა ფართო გონებრივი თვალსაწიერი და ღრმად მოაზროვნე უნდა ყოფილიყო დავითი, ძმა იოჰანე ბერაისა. სწორედ ეს იოჰანე ბერაი და მისი ძმა დავითი, მათი დედის ბიძასთან - დავითთან ერთად, იგულისხმებიან მიქაელ მოღრეკილის ზემოხსენებულ ანდერძში.

იოჰანე ბერაი რომ შატბერდში მოღვაწეობდა, კარგად ჩანს 973 წელს შატბერდში ახალაშენებული პარხლისათვის გადაწერილი სახარების ანდერძიდან¹: „ღირს ვიქმენ მე გლახაკი იოჰანე, ნართაულად ბერაი, აღსრულებად წმიდასა ამას სახარებასა ოთხთავსა სალოცველად მეფეთა ჩუენთათვის: ბაგრატი ქართველთა მეფისა, დავით მაგისტროსისა, სუშბატი

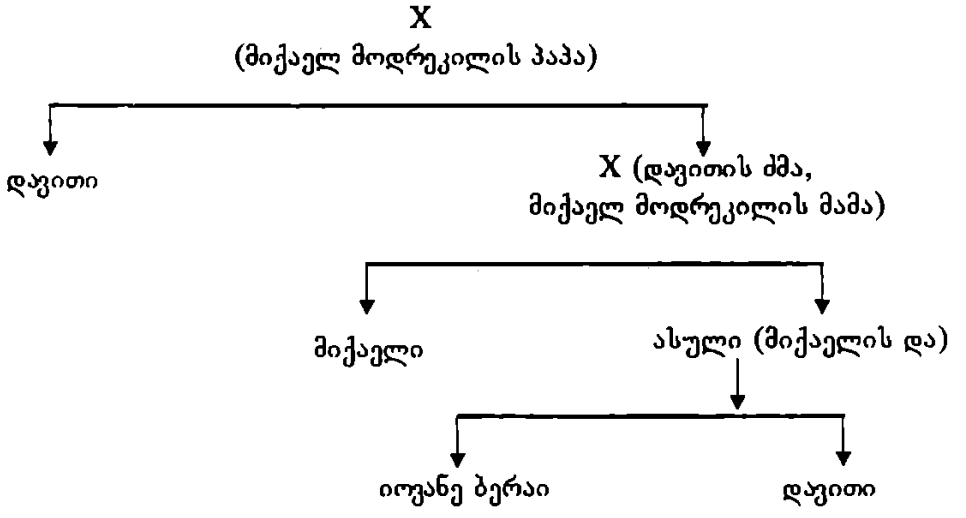
¹ იოჰანე ბერაი ამ ანდერძში უთითებს, რომ პარხლის ეკლესია წმიდა იოჰანე ნათლისმცემლის სახელზე აშენდა.

ერისთავთ-ერისთავისა“ (12,034); „ქრისტე მეუფეო ყოელისა მპერობელო, შეიწყალე გლახაკი იოვანე, მწერალი ამის წიგნისაჲ, მეოხებითა წმიდათა მახარებელთა შენთაჲთა, ა-ნ“ (12,034); „ქ. შეიწყალე ბერაჲ მწერალი“ (იქვე); „უფალო იესუ ქრისტე, ცხოველთა და მკუდართა მეუფეო, შეიწყალე იოვანე ბერაჲ, მწერალი ამისი, გლახაკი სულითა, მეოხებითა წმიდათა მახარებელთა შენთაჲთა“ (12,035); „შეწვირე წმიდასა ეკლესიასა პარხლისასა... წინაშე ახალსა ეკლესიასა, ახალსა საკურთხეველსა. ზედა დაიდვას სადიდებელად ღმრთივ-გვრგვინისა მფეთა-მეფისა (ადოლენინ-ღმერთმან). ღმრთივ დამყარებულისა დავით მაგისტროსისა, მამობასა სარწმუნოვსა მწყემსისა და კეთილად მოღვაწისა წმიდისა მამისა ვფთვიმესა“... (12,035); „...მე, იოვანე ბერამან, მწერალმან შატბერდელმან, შატბერდს დაუწერე და პარხალს შეეწირე სალოცველად ყოველთა ძმათა შატბერდელთა“ (12,035; იხ. აგრეთვე, 25). აქ მოხსენიებულია შატბერდის ლავრის წინამძღვარი ვფთვიმე, რომელშიც უნდა ვიგულისხმობთ მიქაელ მოდრეკილის იადგარის მინაწერში ნახსენები ვფთვიმე ცოდვილი. კ. კეკელიძეს კი მიქაელის იადგარის მინაწერში ნახსენები ვფთვიმე მიაჩნია ვფთვიმე მთაწმიდელად, რაც სინამდვილეს არ შეესაბამება.

ამრიგად, ვფთვიმე არის შატბერდის წინამძღვარი 973 წელს პარხლის სახარების იოვანე ბერაის მინაწერის მიხედვით. ვფიქრობთ, ამ ვფთვიმეს გულისხმობს მიქაელ მოდრეკილი თავის იადგარში.

ყოველივე ზემოთქმული მოწმობს, რომ იოვანე ბერაი და დავითი შატბერდს მოღვაწეობენ, მაგრამ მათ ურთიერთობა აქვთ ტაო-კლარჯეთის სხვა საღვთისმეტყველო-ლიტერატურულ ცენტრებთან. მათი ძირითადი სამოღვაწეო ადგილი შატბერდის დიდებული ლავრაა, რომელსაც უკავშირდება მიქაელ მოდრეკილის სახელი. ვფიქრობთ, რაკი მიქაელი თავის დისწულებს ახსენებს და, პირიქით, იოვანე ბერაი და დავითი მიქაელს ახსენებს თავიანთ დამზადებულ ხელნაწერებზე დართულ ანდერძ-მინაწერებში, იმას უნდა ნიშნავდეს, რომ ისინი ერთ ლავრაში, კერძოდ, შატბერდში მოღვაწეობენ. მოხსენიების წესიცა და რიგიც იმგვარია, რომ იგი უთუოდ ერთ ლავრაში მოღვაწეებს გულისხმობს. ისიც საინტერესოა, რომ მიქაელ მოდრეკილის ბიძასა და ერთ-ერთ დისწულს ერთი და იგივე სახელი - დავითი - ჰქვიათ. უმცროსისათვის შემონახვებისას დავითის სახელის დარქმევის საფუძველი უფროსი დავითის ღირსეული მამობის მაგალითიც შეიძლება ყოფილიყო.

ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინებით, მიქაელ მოდრეკილის გენეალოგია შემდეგი სახით წარმოგვიდგება:

პაეღე ინგოროყვამ ყურადღება მიაქცია ოშკში 977 წელს სტეფანეს გადაწერილი ხელნაწერის „სამოთხის“ ანდერძს. ხელნაწერის მომგებელი იოჲანე-თორნიკეა. ხელნაწერი გადაწერილია დაჲითის მაგისტროსობისას. მას ახლავს მომგებლის ანდერძი და გადამწერის მინაწერები. გადამწერის მინაწერები შესრულებულია ანდერძზე ადრე, ვინაიდან დაჲითი მაგისტროსად მოიხსენიება, ხოლო მომგებლის ანდერძი, ჩანს, 979 წლის ზაფხულის შემდგეაა დაწერილი, ვინაიდან ამ წლის ზაფხულში ჩამოჲიდა გამარჯვებული იოჲანე-თორნიკე ტაოში და გააგრძელა ათონის ქართველთა მონასტრისათვის ბიბლიოთეკის შეკება. ხელნაწერის 374v-ზე მინაწერში იკითხება: „ქრისტე, ძეო ღმრთისაო, მიაწიე წმიდაჲ ესე წიგნი წმიდასა მას შენ მიერ გამორჩეულსა, საყოფელსა წმიდათა მამათათა მთაწმიდას, რომელ არს ათონაჲ“ (13,48).

ანდერძი დაწერილია იოჲანე-თორნიკეს დაჲალებითა და სახელით, დაჲითის მიერ, რომელიც თავის თავს მიქაელ მოღრეკილის დისწულად მოიხსენიებს. ამავე ანდერძში იოჲანე-ვარაზუაჩეს ერთ-ერთ ძედ მოიხსენიება მიქაელი, რომელიც, პ. ინგოროყას მოსაზრებით, არაჲითარ შემთხვევაში არაა მიქაელ მოღრეკილი. ე. ი. არის ორი მიქაელი: 1. მიქაელ იოჲანე-ვარაზუაჩეს ძე, ძმისწული იოჲანე-თორნიკესი, რომელიც მიქაელ მოღრეკილზე გაცილებით ახალგაზრდა ჩანს; 2. მიქაელ მოღრეკილი, დიდი საწელიწდო იადგარის შემდგენელი (5,765), „ფრიად უღებებით ცხოვრებული, ღელვათა სოფლისათა დანთქმული და სიმძიმითა ბრალთა სიმრავლისადათა დაღონებული“.

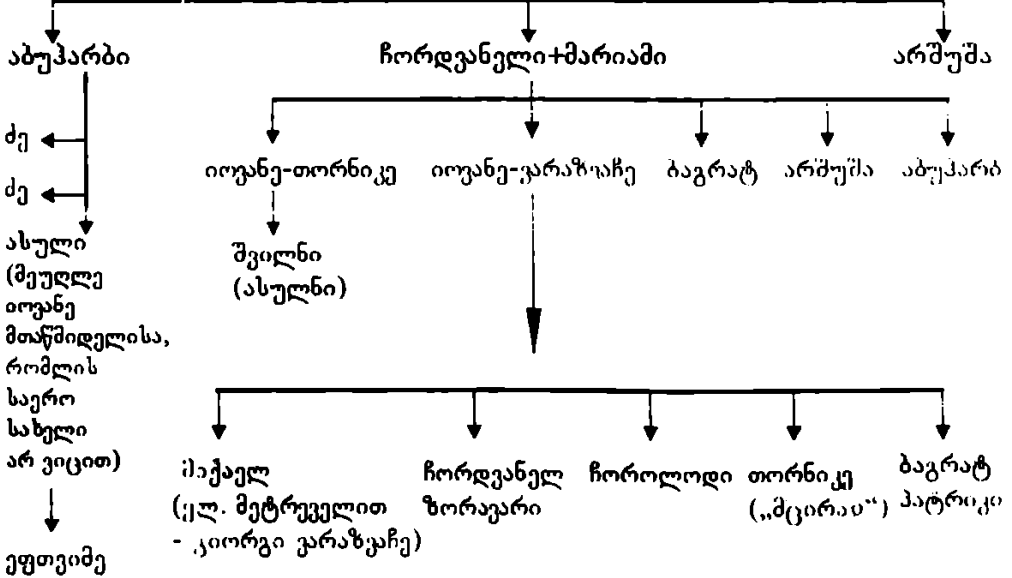
ელენე მეტრეველმა განსაზღვრა ოშკის „სამოთხის“ ანდერძის მნიშვნელობა და ადაღინა მისი დაწერის ისტორია. მან დააღინა, რომ ხელნაწერი სტეფანეს მიერ გადაწერილია 977 წელს, როგორც ეს მითითებულია სტეფანეს მიერ შედგენილ ანდერძში; იგი საგანგებოდ შეიარა ათონის ქართველთა მონასტრის ბიბლიოთეკისათვის. თორნიკე ხელნაწერის გადაწერის პერიოდში ათონზე ათანასეს ლავრაში იმყოფებოდა, სადაც მოღვაწეობდა 973 წლიდან. ათონიდან ტაოში თორნიკე 978 წლის ზაფხულში ჩამოჲიდა და ბიზანტიის იმპერატორის წერილი ჩამოუტანა დაჲით მაგისტროსს თხოვნით ქართველთა ლაშქრის გაგზავნის შესახებ ბარდა სკლიაროსის წინააღმდეგ. ეს ომი 979 წლის 24 მარტს მოხდა იორნიკეს მეთაურობით. გამარჯვებული თორნიკე ტაოში დიდი ალაფითა და ბიზანტიის იმპერატორისაგან ბოძებული სვინგელოზის პატოით დაბრუნდა. დაჲით მაგისტროსსაც ამ დროს ებოძა კურაპალატობა. „ამ დროიდან ქართულ წყაროებში თორნიკე იწოდება სვინგელოზად (ნაცვლად პატრიკისა), ხოლო დაჲითი - კურაპალატად (ნაცვლად მაგისტროსისა). ეს ფაქტი საგანგებოდ არის აღნიშნული ოშკის „სამოთხის“ ბოლოს დართულ თორნიკეს ანდერძში“ (9,10). Ath.9-ის მინაწერები და გადამწერის ანდერძი მიუთითებენ, რომ ხელნაწერი 977 წელსაა გადაწერილი. მაგრამ იოჲანე-თორნიკემ, როგორც ამ ხელნაწერის მომგებელმა, მას სხვა ანდერძი დაურთო, რომელშიც მოთხრობილია ბარდა სკლიაროსზე ქართველთა ბრწყინვალე გამარჯვების ამბავი. ფაქტობრივად, ანდერძი იოჲანე-თორნიკე სვინგელოზის მიერ არის შექმნილი. ზოგჯერ თხრობა პირველ პირშიცაა. ოღონდ იგი დაწერილია შატბერდელი მოღვაწის დაჲითის, მიქაელ მოღრეკილის დისწულისა და იოჲანე ბერაის ძმის ხელით. ანდერძი სრულად გამოქვეყნდა 1986 წელს ათონური კოლექციის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობაში. ჩვენ დაჲიმოწმებთ მხოლოდ იმ ადგილებს, რომლებიც ჩვენთვის საინტერესო და მნიშვნელოვანია ამჲერად, კერძოდ, იმ მონაკვეთს, საიდანაც ჩანს იოჲანე-თორნიკესა და იოჲანე-ვარაზუაჩეს ვინაობა, რომ ისინი ძმები და ჩორღვანელის ძენი არიან: „ხოლო ჩუენ, ცოდვილთა და ყოველთა მორწმუნეთა უსაწყალობელესთა, სახელით იოჲანე თორნიკე-ყოფილმან და ძმამან ჩემმან იოჲანე ვარაზუაჩე, რომელთა წმიდაი

ესე წიგნი მოვიგეთ, რომელსა ეწოდების სამოთხმ“... (13,46); „მე იოვანე თორნიკ-ყოფილმან, და ძმამან ჩემმან იოვანე ვარაზვაჩე, ძეთა სულკურთხეულისა ჩორდვანელისათა, მოვიგეთ და დავწერეთ წმიდამ ესე წიგნი“... (13,47). ამავე ანდერძში თორნიკე ამ გამარჯვების პირველ მიზეზად დაუთმ კურაპალატს ასახელებს; შემდეგ - საკუთარ თავს: „მათა შემდგომად სალოცველად თუთა ჩუენთა - პირველად, იოვანე თორნიკ-ყოფილისათუს და აწ, წმიდათა მეფეთა მიერ იოვანე სენგელოზისათუს“ (იქვე). როგორც ანდერძის ტექსტი მოწმობს, იოვანე-თორნიკე, აწ სენგელოზი, შენდობასა და ღოცვას ითხოვს თავისთვის და თავისი ძმისთვის - იოვანე-ვარაზვაჩესთვის, რომელიც, ელენე მეტრეველის შეხედულებით, „მოღვაწეობდა ოშკში და რომლის ინიციატივითაც გადაიწერა „სამოთხის“ ხელნაწერი. ჩანს, ძმებს შორის დიდი სულიერი ერთობა სუფევდა. თორნიკე ღოცვასა და შენდობას თხოულობს ვარაზვაჩეს შეილებისათვისაც. თავისი შშობლების, ძმებისა და ძმისწულების, ბიძებისა და ყოველთა სახლისა მიცვალებულთათუს“ (9,14). ჩანს, ოშკის სკრიპტორიუმს იოვანე ვარაზვაჩე ხელმძღვანელობდა.

ანდერძში მოიხსენიებიან ჩორდვანელის ჩამომავალნი: „...და მერმე იოვანე ვარაზვაჩისათუს და მეუღლისა ძისისა, და შეილთა მისთა. მიქაელისა და ჩორდვანელ ზორაუარისა და ჩოროლოდისათუს და თორნიკისათუს; და ძმისწულთა ჩემთა: ჩორდვანელ პატრიკისათუს და ბაგრატ პატრიკისათუს, და სალოცველად სულისა ბაგრატ მაგისტროსისა, და მშობელთა ჩემთა ჩორდვანელისათუს, და მარიამისათუს, და ძმათა ჩემთა: ბაგრატისთუს და არშუშაძისთუს და აბუპარაბისათუს და შამის-ძმათა აბურპაბისთუს და არშუშაძისთუს. და ყოვლისა სახლისა ჩემისა მიცვალებულთათუს... დაიწერა წმიდამ ესე წიგნი დიდებულსა ლაერასა ოშკს... მამობასა საბაძსა - ქრისტემან აკურთხენ! - ჭელითა სტეფანე დეკანოზისამთა, და მისითავე ჭელითა შეიმოსა, ღმერთმან აკურთხენ! ქრონიკონი იყო რჳზ (=977 წ.).

ესე ანდერძი მე უღირსმან დაუთმ, დისწულმან ღმერთშემოსილისა მიქაელ მოღრეკილისა: ხან, დავწერე“ (13,46-47).

ანდერძის ეს მონაკვეთი საუკეთესო წყაროა ჩორდვანელის გენეალოგიისათვის:

გაურკვეველია, ვისი, იოვანე-თორნიკეს რომელი ძმების შვილები არიან ჩორდვანელ პატრიკი და ბაგრატ პატრიკი. ამას ნაწილობრივ აჩუსხტებს „განძის“ ანდერძი (ამაზე ქვემოთ).

იოვანე-თორნიკე თავად ახსენებს შვილებს, მაგრამ სახელებს არ გვამცნობს, ასევე იქცევიან სხვა გადაძწერებშიც, მხოლოდ შვილებს ასახელებენ, რაც იმას უნდა მიუთითებდეს, რომ თორნიკეს ასულები ჰყავდა. ძმისწულებშიც მხოლოდ მამაკაცებია ნახსენები.

როგორც გიორგი მთაწმიდელი გვამცნობს, იოვანე მთაწმიდელის სიმამრი ყოფილა ტაოელი დიდგვაროვანი ფეოდალი აბუპარბი, შესაძლოა, ჩორდვანელის ძმა. ამ ვარაუდის საფუძველს იძლევა გიორგი მთაწმიდელის მიერ გიორგი დიდის, იგივე მაშენებლის მოხსენიება იოვანესა და ეფთვიმეს თვსად. სულხან-საბა ორბელიანის, ლექსიკონის მიხედვით, „თვსი“ აღნიშნავს დედის ნათესავს, ზოგადად ნათესავს ქალის მხრიდან. ელენე მეტრეველმა ივარაუდა, რომ გიორგი მაშენებლის საერო სახელი უნდა იყოს მიქაელ² (ძე იოვანე-ვარაზვაჩესი) (9,87-106). მან იოვანე-ვარაზვაჩეს ძე მიქაელი და გიორგი დიდი მაშენებელი, მესამე წინამძღვარი ათონის მონასტრისა (1019-1028 წწ.), იოვანესა და ეფთვიმეს თვსად წოდებული, გააიგივა და მისი რეალური საფუძველები მოიძია (9,87-106).

Ath. 9-ის, „სამოთხის“ ხელნაწერზე ხშირია მინაწერები, რომლებშიც მოიხსენიება იოვანე-ვარაზვაჩე, როგორც ხელნაწერის შექმნის ინიციატორი და ხელმძღვანელი. იოვანე-თორნიკე ამ ხელნაწერის მხოლოდ ერთ გვიანდელ მინაწერშია ნახსენები. ეს ფაქტი იმას მიუთითებს, რომ იოვანე-ვარაზვაჩე ოშკში მოღვაწეობს, ხოლო იოვანე-თორნიკე ამ დროს ათონზეა. ეს ფაქტი იმასაც მიუთითებს, რომ იოვანე-ვარაზვაჩე არ არის იოვანე მთაწმიდელი, ეფთვიმე მთაწმიდელის მამა, ვინაიდან გიორგი მთაწმიდელის ჰაგიოგრაფიული თხზულებიდან და სხვა ნარატიული წყაროებიდან ჩანს, რომ 977 წელს მამა-შვილი იოვანე და ეფთვიმე მთაწმიდელები ათონზე კარგა ხნის დამკვიდრებულნი არიან, ხოლო ეფთვიმე უკვე მთარგმნელობით საქმიანობას ეწევა (იოვანე-თორნიკეს, იოვანე-ვარაზვაჩესა და იოვანე მთაწმიდელის ხორციელი და სულიერი ნათესაობის შესახებ ცოტა ქვემოთ).

ამავე ხელნაწერის 374v-ზე განწესებულია მოსახსენებელი ჩორდვანელთა სახლის კიდევ ორი წევრისათვის: იოვანე ვარაზვაჩეს ძის მიქაელისა და ძმის - აბუპარაბისათვის: „წმიდაო ნათლისმცემლო, იოხე შენით ნათელდებულთა თანა მიქაელ და აბუპარაბ“ (13,48). იგი გადაძწერის ხელითაა შესრულებული. სტეფანესავე ხელითაა შესრულებული სხვა მინაწერებიც: „იესუ ქრისტე, ყოველთა სუფევათა მფლობელო, აღიდენ შენ მიერ კურთხეული მეფე ჩუენი დავით მაგისტროსი და იოვანე და შვილნი მისნი“ (Ath.9,54v); „ქრისტე-შეიწყალე იოვანე და შვილნი მისნი“ (59r). ხელნაწერის ბოლოს წიგნის გადაწერის დასრულებასთან დაკავშირებით შემდეგი სახის მოსახსენებელია: „ქრისტე, ძეო ღმრთისაო, შეიწყალე სული იოვანესი და სტეფანესი, რომელმან წმიდაჲ ესე წიგნი დაეწერე“ (374 v). ე. ი. ამ დროისათვის დავითი ჯერ კიდევ მაგისტროსი:

ამ მოსახსენებლებს ქვემოთ მოთავსებულია ხელნაწერის გადაწერის შემდეგი დროის კიდევ ორი მოსახსენებელი, რასაც იოვანე-თორნიკეს სეინგელოზად მოხსენიება მოწმობს: „წმიდანო მამანო, რომელნი დამიწერიან წიგნსა ამას,

² გიორგის ვარაზვაჩედ მოხსენიება უმართებულოდ მიიჩნია მანანა მაჩხანელმა (6,64-65). ელენე მეტრეველმა მის საფუძველად იოვანე სკილიცას ცნობა მიიჩნია (9,103-104), ხოლო გიორგის ვარაზვაჩედ მოხსენიებას მან ის ახსნა მოუძებნა, რომ მიქაელ ვარაზვაჩეს ძე გიორგის სახელით აღიკვეცა მონაზვნად. თუ გიორგი ოშკის ბიბლიის გადაძწერი მიქაელია, ძე იოვანე-ვარაზვაჩესი, მაშინ მართებულია მისი ვარაზვაჩეს ძედ მოხსენიება.

მეოხ-ვეყენით სუნგელოზსა და შვილთა მისთა“ (374v); „წმიდაო იოჲანე ოქროპირო და წმიდაო ეფრემ, მეოხ-ვეყენით იოჲანე ვარაზუაჩეს და შვილთა მისთა წინაშე ქრისტესა“ (374v). ამ მინაწერების გაკეთებისას იოჲანე-თორნიკე უკვე სვინგელოზია. იოჲანე-თორნიკეს პატრიკობისა და სვინგელოზობის თარიღების გარკვევაში გვეხმარება 979-980 წლებში ოშკის ლაურაში იოჲანე ჩირაის მიერ გადაწერილი ხელნაწერი Ath. 3, რომელშიც მოთავსებულია გიორგი ალექსანდრიელის პაგიოგრაფიული თხზულება „ცხოვრება წმიდისა და ნეტარისა იოჲანე ოქროპირისაჲ“ და კოზმან მეჭურჭლის „აღმოყვანებისათჳს ნაწილთა იოჲანე ოქროპირისათა“. მას ერთვის გადაწერის ანდერძი, ხოლო ტექსტში ჩართულია მინაწერები.

ჯერ მინაწერთა შესახებ: 1. „ქრისტე, ადიდე თორნიკ პატრიკი (26r); 2. „ქ-მ, ადიდე პატრიკი“ (35r) (13,29). ეს იმას ნიშნავს, რომ ხელნაწერის გადაწერა დაწყებულია იოჲანე-თორნიკეს პატრიკობისას. ანდერძში კი იოჲანე-თორნიკე ორჯერ მოიხსენიება სვინგელოზად, რაც იმას ნიშნავს, რომ ხელნაწერის დასრულებისას იოჲანე-თორნიკე უკვე სვინგელოზია, რაც კიდევ ერთხელ მოწმობს იმას, რომ სვინგელოზის საპატრიო ტიტული მას სკლიაროსზე გამარჯვების შემდეგ მიენიჭა: „დიდებაჲ შენდა, სამებაო, რომელმან ღირს-მყავ გლახაკი ესე აღსრულებად საქმისა ამის კეთილისა, რომლისათჳსცა წადიერ ვიყავ მსახურებისათჳს ღმრთიუ-დიდებულთა უფალთა და წმიდათა მამათასა: პარველად იოჲანე-თორნიკ სვინგელოზისათჳს და ვარაზუაჩე-იოჲანესთჳს და შვილთა მათთჳს ერთობით, ადიდენინ ღმერთმან და შეიწყალენ წმიდაჲ ოქროპირი, რომლისა მსგავსნი არიან... ღმერთმან უბედნიერენ (იგულისხმება ხელნაწერი Ath. 9. - ნ. ს.) თორნიკ სვინგელოზსა და წმიდასა ოქროპირსა თანა-დაუსაყრდენ, იოჲანე-თორნიკს და იოჲანე-ვარაზუაჩეს და შვილთა მათთა ორთავე ცხოვრებათა მეოხ ეყავ, წმიდაო ოქროპირო. დაიწერა წმიდაჲ ესე წიგნი ლაურასა შინა დიდებულსა ოშკს, საყოფელსა წმიდისა და დიდებულისა ნათლისმცემლისასა, წინამძღურობასა წმიდისა მამისა საბამსსა, ღმერთმან ადიდენ და ცოდვანი შეუნდვენ, კელითა ჩემ გლახაკისა, საწყალობელისა იოჲანე ჩირამისთა“... (13,29). ამასვე გვაძნობენ ათონის თეოდორის აქტებიც (21,8; 23). 981 წელს იოჲანე-თორნიკე საბოლოოდ გაემგზავრა ათონის მთაზე და ეს ხელნაწერიც სხვებთან ერთად თან წადიდა. ელენე მეტრეველის შეხედულებით, მან თან წაიყვანა თავისი ძმისწული მიქაელ, ოშკის ბიბლიის ნაწილისა და კარინის ქვეყანაში გადაწერილი „განძის“ ერთ-ერთი გადაწერი, რომელიც მან ათონის ქართველთა მონასტრის მესამე წინამძღვრად, გიორგი დიდად, მაშენებლად მიიჩნია (9,87-106).

მიქაელ ვარაზუაჩეს ძის სახელი რამდენიმეჯერ იხსენიება ოშკის//ათონის ბიბლიის ანდერძ-მინაწერებში. ვინ არის ოშკის ბიბლიის საკმაროდ დიდი ნაწილის, კერძოდ, 12 წინასწარმეტყველის წიგნის გადაწერი მიქაელი? ხომ არ არის იგი მიქაელ მოდრეკილი, რომელმაც 978-988 წლებში შეადგინა „საუნჯე მეთუე საუკუნისა“ (მ. ჯანაშვილი) - დიდი საწელიწდო იადგარი, როგორც ამას ფიქრობდა კორნელი კეკელიძე (7,175). როგორც ხელნაწერს დართული მინაწერები მოწმობენ, ოშკის//ათონის ბიბლიის (Ath. 1) გადაწერები არიან მიქაელ, დეკანოზი სტეფანე და გიორგი. მოვიხმობთ იმ მინაწერებს, რომლებშიც მოხსენიებულია გადაწერი მიქაელი: „დიდება შენდა ქრისტე! დაესრულა წინასწარმეტყველებად ესაიამსი. ქრისტე, შეიწყალე თორნიკ პატრიკი და გლახაკი მიქაელ მწერალი. ამენ“ (19,564). „ქრისტე, ადიდე თორნიკ პატრიკი შვილითურთ, ამენ, და გლახაკისა მიქაელ მწერლისათჳს ლოცვა ყოთ“ (19,5650; „ქ. საყუარულნო, გულსმოდგინებაჲ ფრიად მაქუნდა, განა წერადცა ესთენ ვიცოდე ღმრთისათჳს, შემინდვე... ოდეს ამას წიგნსა

ეწერდი, გონებითა ვერ დაწყნარებით ვიყავ³... შრომისათვის დალოცვა ყავთ, დაკლებისათვის შემინდვეთ, ქრისტე, მიწვევნი ორთავე სუფევათა ში(ნა). მიქელ ძე ვარაზვაჩესი. დიდი სიტკბოებაჲ მიჩუენეს ამის წიგნისა შრომასა. ბრძენისა კაცისა ყოველი სოფელი ყოვლისათვის, ხოლო უგუნურისა არცა ერთი დანგი. წმიდანო მამანო მთაწმიდელნო, გლახაკი ამის მშრომელი ლოცვასა წმიდასა მომიკსენეთ“ (19,567).

Ath. I-ის 309v-ზე: „... ქრისტე, ადიდე თორნიკ-პატრიკი და შეილნი მისნი. ამენ, ამენ, ამენ! აქამდე მიქაელისი, რომელსა ცთომილ ვიყო, ღმრთისათვის შემინდვეთ და ლოცვასა მომიკსენეთ!“ (19,570).

სტეფანე დეკანოზის ხელით დაწერილია ანდერძი: „დაიწერა წმიდაჲ ესე წიგნი ქელითა სამთა მწერალთაჲთა: მიქაელისათა, გეორგისათა და სტეფანესითა. ჩუენთვისცა ლოცვა ყავთ, წმიდანო ღმრთისანო, ამენ! ოდეს ესე წიგნი დაიწერა, ქრონიკონი იყო რჟ-მ“ (=978 წ.) (19,571).

ყველა ეს მინაწერი გვამცნობს ოშკის//ათონის ბიბლიის გადამწერთა სახელებს: მიქაელს, რომელიც ერთ-ერთ მინაწერში ვარაზვაჩეს ძედ მოიხსენიება, გიორგის, რომელიც გელასის ძედ იხსენიება, და სტეფანეს, რომელიც ოშკის ლაურის დეკანოზი იყო და რომელსაც მანამდე გადაწერილი ჰქონია ოშკის//ათონის „სამოთხე“ 977 წელს. იგი გამოცდილი მწერალი ყოფილა. ამას 981 წელს კარინის ქვეყანაში გადაწერილი აწ დაკარგული ხელნაწერის „განძის“ შემონახული ანდერძიც ადასტურებს. მიქაელის მოხსენიება ვარაზვაჩეს ძედ ნათულს ფენს მის ჩამომავლობას. იგი ჩორდვანელის შვილიშვილია, ჩორდვანელთა ოჯახის წევრია, იოვანე-ვარაზვაჩეს ერთ-ერთი, ჩანს, უფროსი ვაჟიშვილია. იგი იხსენიება იოვანე-თორნიკეს, უკვე სვინგელოზის მიერ შედგენილ და შატბერდელი მოღვაწის დავითის ხელით დაწერილ ანდერძში, რომელიც საგანგებოდ დაურთეს ოშკის „სამოთხეს“ (იხ. აქვე). სტეფანეს ერთ-ერთი მინაწერი, სადაც მიქაელი ვარაზვაჩეს ძედ მოიხსენიება, გვამცნობს, თუ როგორი დიდი სიამოვნება მიუნიჭებია მისთვის მიქაელს ოშკის//ათონის ბიბლიაზე მუშაობისას: „დიდი სიტკბოებაჲ მიჩუენეს ამის წიგნისა შრომასა“. ჩანს, თვით მიქაელი ღრმად მოაზროვნე პიროვნება ყოფილა, რასაც ანდერძის ბრძნული გამონათქვამი ადასტურებს: „ბრძენისა კაცისა ყოველი სოფელი ყოვლისათვის, ხოლო უგუნურისა არცა ერთი დანგი“. სწორედ ამ მიქაელს მიიჩნევს ელენე მეტრეველი ათონის მონასტრის მესამე წინამძღვრად.

გიორგი დიდის, იგოვე მაშენებლის, ვინაობის გასათვალისწინებლად მნიშვნელოვან ინფორმაციას გვაწვდის იოვანე, ეფთვიმე და გიორგი (დიდი) ათონელების ბერძნული „ცხოვრება“ Βίος καὶ πολιτεία τῶν ὁσίων καὶ θεοφόρων πατέρων ἡμῶν Ἰωάννου, Ἐϋθυμίου καὶ Γεωργίου, τῶν κτιτόρων τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεράς μεγίστης λαύρας τῶν Ἰβήρων - ცხოვრება და მოქალაქეობა ნეტარი და ღმერთშემოსილი ჩვენი მამების - იოანესი, ეფთვიმესი და გიორგისა - ჩვენი წმიდა და უდიდესი ქართველთა მონასტრის ქტიტორებისა): „იგი (იგულისხმება გიორგი. - ნ. ს.) წარმომავლობით ხორციელად იყო ნათესავი უწმინდესი იოანესი, ბიძაშვილი - ეფთვიმესი“ (Ὁ ὁσιῶς καθὰς ἦτον συγγενὴς κατὰ σάρκα τῶν ἁγίων Ἰωάννου, Ἐξάδελφος δὲ τοῦ Ἐϋθυμίου - ნ, 118). აქ ზუსტად არ არის მითითებული, თუ რად ერგება იოანეს გიორგი, ეფთვიმესათვის კი იგი ბიძაშვილად იხსენიება. მართლაც, გენეალოგია, რომელიც სხვა ხელნაწერთა მინაწერებისა და ანდერძების მიხედვით დგინდება,

³ Ath. I-ის აღმწერი ნ. ვოგუაძე შენიშნავს, რომ ვარსკვლავით აღნიშნულის შემდეგ ფოტოპირზე აღარ იკითხება და იგი გრძელდება რ. ბლევკის აღწერილობაში მოცემული ანდერძის ტექსტის მიხედვით (19,567).

ნათლად აჩვენებს, თუ რა ახლო ნათესაეები არიან ეფთვიმე და გიორგი, მიქაელყოფილი. უნდა დავაზუსტოთ, რომ ბიძაშვილი, როგორც ბერძნულ ტექსტშია ნაიქვამი, მხოლოდ დედისა და მამის ძმისშვილს არ გულისხმობს. იგი ბიძაშვილების შვილებსაც გულისხმობს; სწორედ ამგვარი ნათესაური კავშირი იყო წმიდა ეფთვიმე მთაწმიდელსა და ათონის მონასტრის მესამე წინამძღვარს - გიორგის შორის.

Ath. I-ის შემოხსენებულ ანდერძში იოვანე-თორნიკე კიდევ ერთხელ ახსენებს თავის მამას - სულკურთხეულ ჩორდვანელს და აღნიშნავს, რომ თავის ნათესავთა სულის სალოცველად მოიგო ეს ხელნაწერი. ნათლად ჩანს, რომ იოვანე-თორნიკეს დიდი სანათესაო ჰყავს. ისინი ჩამოთვლილიც ჰყავდა „სამოთხის“ ანდერძში. თვით იოვანე-თორნიკე ოშკის//ათონის ბიბლიის გადაწერისას პატრიკი ყოფილა და არა სვინგელოზი. საინტერესოა, რომ მიქაელი თორნიკე პატრიკს რამდენჯერმე ახსენებს, მათ შორის ერთგან - შვილთან ერთად, ერთგანაც - შვილებთან ერთად (19,561). თვით იოვანე-თორნიკე ანდერძში შვილებს ახსენებს. იგი არც ამ ხელნაწერში ასახელებს თავისი შვილების სახელებს. სტეფანე თორნიკე სვინგელოზს რამდენჯერმე მოიხსენიებს მინაწერებში (19,564). გიორგი გელასის ძე კი ან მხოლოდ იოვანე-თორნიკს ახსენებს, ან მამამ იოვანე-თორნიკს მოძღვართან, ძმასა და შვილთან ერთად (19,561). იოვანე-თორნიკეს მოძღვარი იოვანე მთაწმიდელია.

ოშკის//ათონის ბიბლიაში შენიშნულა კრიპტოგრამის ერთ-ერთი იშვიათი სახეობა, რომელსაც ლ. ათანელიშვილმა ანჩინური უწოდა. ნ. გოგუაძემ ოშკის//ათონის ბიბლიაში დამოწმებულ კრიპტოგრამასთან დაკავშირებით აღნიშნა, რომ ხელნაწერის 361r-ზე იწყება 12 მცირე წინასწარმეტყველის ტექსტები, რასაც წინ „ხანდუკი“ უძღვის. ჩამონათვალს აქვს მთავრული ასოებით მინაწერი 12 სტრიქონზე (ყოველ სტრიქონზე თითოეული თავია დასახელებული): იკითხება შემოდან ქვემოთ და ქვემოდან ზემოთ: „მოიკსენე ორ ა“, მაგრამ ბოლო სტრიქონებზე რჩება ასოები: I რიგში ჯ, მეორეში - კ და მ, მესამეში სასვენნიშანია „“. ანჩინური წაკითხვით „ჯკმ“ ნიშნავს „მქე“-ს. ნ. გოგუაძის აზრით, ესაა კრიპტოგრამის ავტორისა და ხელნაწერის ერთ-ერთი გადამწერის სახელი „მიქაელ“. აკროსტიქული ფრაზა, სამჯერ დაწერილი, მიქაელ-ის ჩართვით უკვე დასრულებულ სახეს იღებს და უფრო გასაგებია მკითხველისათვის: „მოიკსენე, უკალო მიქაელ“ (3,3-6).

აქ შეიძლება მიქაელ მოდრეკილის იადგარში დამოწმებული ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტის გახსენება: საკუთარ სახელს მიქაელ მოდრეკილი ძალზე გავრცელებული კრიპტოგრამით ახსენებს: „დასდებულნი აკროსტიხონნი აღბეჭდულნი ოქუმულნი ორმოცისა; ათისა, ექუსახისა, ერთისა, ხუთისა და ოცდაათისანი ფრთხილო, გულისკმა-ყავ და უღირსისა მონისა მიქაელისათვის ლოცვა ყავ“⁴ (S.425, 72r). ხომ არ შეიძლება ამ პრინციპის - კრიპტოგრამის გამოყენების პრინციპის მიხედვით ოშკის ბიბლიის გადამწერი მიქაელი და დიდი იადგარის შემდგენელი მიქაელ მოდრეკილი ერთ და იმავე პიროვნებად მივიღოთ? ამ კითხვას უარყოფითი პასუხი უნდა გავცეს რამდენიმე გარემოების გამო:

1. კრიპტოგრამები სრულიად განსხვავებული ტიპისაა. მიქაელ მოდრეკილის იადგარში ერთი და იგივე კრიპტოგრამა - რიცხვითი სახელების საშუალებით საკუთარი სახელის გადმოცემა - რამდენჯერმე გვხვდება. ხოლო ანჩინური კრიპტოგრამა - არც ერთხელ. არც ოშკის ბიბლიის მინაწერებსა და

⁴ ეს კრიპტოგრამა გვეხმარება მიქაელ მოდრეკილის სახელის სწორი ფორმის დადგენაში. რიცხვების მიხედვით ჩანს, რომ მას „მიქაელი“ ჰქვია და არა „მიქელი“, როგორც მოიხსენიებენ ხოლმე ზოგჯერ.

ანდერძებში გვხვდება იმგვარი კრიპტოგრამა, როგორიც მიქაელ მოდრეკილის იადგარშია. ამასთან, ოშკის ბიბლიაში ანჩინური კრიპტოგრამა ერთადერთი შემთხვევაა კრიპტოგრამის გამოყენებისა.

2. ოშკის ბიბლიის აღწერილობაზე მუშაობისას ნ. გოგუაძემ შენიშნა: „მიქაელი მიმართვისას ოშკის ბიბლიაში სისტემატურად წარმოადგენს ც დაბოლოებით „ქრისტე“-ს. გრამატიკული ნორმების მიხედვით უნდა იყოს „ქრისტე“, როგორც ეს სტეფანესა და გიორგის მინაწერებშია. ც-ს ხშირი ხმარება ე-ს ნაცვლად, რაც Ath.1-ის თავისებურებად ითვლება, ახასიათებს სწორედ მიქაელის მიერ გადაწერილ ტექსტებს“ (19,561). ჩვენ საგანგებოდ დავაკვირდით მიქაელ მოდრეკილის ანდერძ-მინაწერებში „ქრისტე“-ს გრაფიკულ გამოსახვას მიმართვისას და შევნიშნეთ, რომ მიმართვისას მიქაელ მოდრეკილი გრამატიკულ ნორმებს იცავს და წერს „ქრისტე“-ს და არა „ქრისტე“-ს, როგორც ამას აკეთებს ოშკის ბიბლიის ერთ-ერთი გადამწერი მიქაელი.

3. როდესაც იადგარის შემდგენელ მიქაელზეა საუბარი ოშკის „სამოთხის“ ანდერძთან დაკავშირებით, ან შატბერდის კრებულში იოვანე ბერაის ანდერძთან დაკავშირებით, მიქაელი ყოველთვის მოიხსენიება როგორც მოდრეკილი. თუკი ანდერძებში თავის თავს მიქაელ მოდრეკილად წარმოგვიდგენს. ოშკის ბიბლიის გადამწერი მიქაელი ყოველთვის მოიხსენიება მხოლოდ სახელით, ზედწოდების გარეშე. იგი რომ იადგარის შემდგენელი მიქაელ მოდრეკილი იყოს, რამდენიმე მინაწერიდან ერთგან მაინც იქნებოდა მოხსენიებული ზედწოდებით „მოდრეკილი“.

4. უაღრესად მნიშვნელოვანი და საბოლოო არგუმენტი არის ის გარემოება, რომ მიქაელ მოდრეკილისა და მიქაელ ვარაზვაჩეს ხელწერა ერთმანეთისაგან განსხვავებულია (1).

5. ოშკის ბიბლიის გადამწერი მიქაელი, ელენე მეტრეველის ძსჯელობით, ოშკის ბიბლიის გადაწერის შემდეგ წასულა იოვანე-თორნიკეს საქტიტორო მეორე ლავრაში კარინის⁵ ქვეყანაში. იგი წერს: „979 წლიდან კი, მას შემდეგ, რაც თორნიკემ მიიღო მამულები და მონასტერი „კარინის ქვეყანაში“, მიქაელი სტეფანესთან ერთად გადავიდა თორნიკეს ახალ საუფლოში, ალბათ, თორნიკესავე ბრძანებით, და იქ განაგრძო მწიგნობრული საქმიანობა - გადაწერა „განძის“ ხელნაწერი 981 წელს“ (9,28). როგორც ელენე მეტრეველმა განსაზღვრა ანდერძის მონაცემთა გათვალისწინებით, „განძის“ ხელნაწერი გადაწერილია მიქაელის, სტეფანეზე არანაკლებ ცნობილი მწიგნობრისა და კალიგრაფის, მიერ, რომელიც ადრე სტეფანესთან ერთად მოღვაწეობდა ოშკის მონასტრის სკრიპტორიუმში, რომლის ბაზაზეც დაარსდა კარინის სკრიპტორიუმი. „ეს ორი საუკეთესო წევრი ოშკის სკრიპტორიუმისა ტაოში დაბრუნების დროისთვის (979 წელი) თორნიკემ გადაიყვანა უსახელო, საფიქრებელია, უკაცურ პატარა მონასტერში „კარინის ქვეყანაში“, თავის ახლად მიღებულ მამულში, რათა ამ გზით საფუძველი ჩაეყარა ქართული სკრიპტორიუმისათვის და შეექმნა ქართული წიგნის ახალი კერა“ (9,33). 981 წლისათვის მიქაელი უკვე ათონზე გაემგზავრა იოვანე-თორნიკესთან ერთად და იქ დარჩა, ელენე მეტრეველის ვარაუდით, გიორგის სახელით შემონაზვნებული. ეს სწორედ ის გიორგი დიდია, მაშენებელია, რომელიც ათონის ქართველთა მონასტრის მესამე წინამძღვარი იყო (9,87-106). „კარინის ქვეყანაში“ მონასტრის დაარსება ამ კუთხის პოლიტიკურ-კულტურული

⁵ ლ. დავლიანიძემ მხითარ გოშის „ალბანეთის ქრონიკის“ ტექსტის მიხედვით კარინი თუფლოპოლისად მიიჩნია (4,32). ამ სომხურ საისტორიო წყაროში იგი კარნუ-ქალაქის სახელით არის ცნობილი (4,47).

თვალსაზრისით ათვისებას გულისხმობდა. ყოველივე ეს ნათლად მოწმობს, რომ ოშკის ბიბლიის გადაწერი მიქაელი და დიდი საწელიწდო იადგარის შემდგენელი მიქაელ მოდრეკილი სხვადასხვა პიროვნებები არიან.

მას შემდეგ, რაც ზემოხსენებული არგუმენტების საფუძველზე გაირკვა, რომ მიქაელ მოდრეკილი არ არის იოვანე-თორნიკის ძმისწული, იოვანე-ვარაზვაჩეს ძე, ამ უკანასკნელის უფროსი ვაჟიშვილი ოშკის ბიბლიის ერთ-ერთი გადაწერი მიქაელია, რომელიც, ელენე მეტრეველის აზრით, გიორგის სახელით მოღვაწეობს ათონზე და ქართველთა ლავრის მესამე წინამძღვარია, შეიძლება დადგინდეს მიქაელ მოდრეკილის მოღვაწეობის ადგილი: შატბერდი თუ ოშკი. მიქაელ მოდრეკილის იადგარის, შატბერდის კრებულის, შატბერდში პარზლისათვის დამზადებული ოთხთავის, ოშკის//ათონის ბიბლიის ანდერძ-მინაწერთა მიხედვით, მიქაელი შატბერდის მოღვაწე ჩანს. ამრიგად, იგი თავის იადგარს ქმნიდა შატბერდის მონასტერში, სადაც მას შესაძლებლობა ექნებოდა წმიდა გრიგოლ ხანძთელის ჰიმნოგრაფიულ-ლიტურგიკული მოღვაწეობის გათვალისწინებისა. შესაძლოა, მას თავისი იადგარის შედგენისას ხელთ ჰქონდა გრიგოლის დაწერილი საწელიწდო იადგარი.

ახლა დავუბრუნდეთ იოვანე-თორნიკს, იოვანე-ვარაზვაჩესა და იოვანე მთაწმიდელის სულიერ და ხორციელ ნათესაობას, რათა ამით ნათელი მოეფინოს კიდევ ერთ საკითხს. ამ თვალსაზრისით საყურადღებოა 977 წელს საბა უცბად მწერლის მიერ ათონზე გადაწერილი ჰომილეტიკური კრებულის მომგებლის იოვანე მთაწმიდელის ანდერძი, სადაც ვკითხულობთ „...მე, იოვანე, ღირს ვიქმენ მოგებად წმიდისა ამის წიგნისა, რომელი თარგმნა შეილმან ჩემმან ეფთვიმე ბერძულისაგან, და შრომამ დიდი ვაჩუენეთ ამას ზედა საცხენებელად სულისა ჩუენისა. აჲ კინცა მიემთხუნეთ წმიდათა ამათ სიტყუათა ნეტარისა მამისა ჩუენისა ბასილისთა, განმანათლებელთა სულისათა, ღმერთმან დაგაჯეროს, ლოცუვასა მოგუცხენენით მე, იოვანე, და სულიერად და ჯორციელად ძმამ ჩემი იოვანე, თორნიკ-ყოფილი და შვილი ჩემი ეფთვიმე, რომელმან თარგმნა ესე, და სულიერნი ძმანი ჩემნი არსენი, თეოდორე (თე) და გიორგი (გი)“ (13,98-99). შევნიშნავთ, რომ არც ერთი სხვა დოკუმენტი იოვანე მთაწმიდელისა და იოვანე-თორნიკს ძმობას არ აღასტურებს. ჩვენს აზრით, გამოთქმა - „სულიერად და ჯორციელად ძმამ ჩემი იოვანე თორნიკ-ყოფილი“ - რეალურ ხორციელ ძმობას, ერთი დედ-მამის შვილობას არ ნიშნავს, იგი მათ ახლობლობას, ნათესაურ კავშირს უნდა აღნიშნავდეს. ჩვენ ვიზიარებთ მაქსიმე ბერძნიშვილის შეხედულებას იოვანე-თორნიკისა და ეფთვიმე მთაწმიდელის მამის - იოვანეს ნათესაური კავშირის შესახებ. ეს მას მიაჩნია „ფიგურალურ თქმად, ფიზიკური მახლობლის მნიშვნელობისად მხოლოდ, როგორც ამას ზმირად ვხმარობთ დღესაც: ძმას ვუწოდებთ ფაქტიურად არა ღვიძლ ძმასაც, ოღონდ სიყვარულით, მახლობლობით ძმის სადარსა და ტოლს. თორნიკს კი, ჩვენ ვიცით, ათონში ჩასვლამდევე „ფრიადი სიყვარული აქუნდა იოანეს მიმართ“ (გიორგი მცირე). გარეშე ამისა მათ შორის არსებობდა ფიზიკური, არასისხლისმიერი, მახლობლობაც ანუ თვისობა, ე. ი. სწორედ ის, რასაც მოწმობს გიორგი მთაწმიდელი „ცხორებაში“ და რაც ერთგვარ ფორმალურ გამართლებასაც წარმოადგენს მათი „ხორციელად“ ძმობისას“ (2,248).

თუ რა ნათესაური კავშირ-ურთიერთობა იყო, ერთი მხრივ, ძმებს - იოვანე-თორნიკსა და იოვანე-ვარაზვაჩეს, მეორე მხრივ, იოვანე მთაწმიდელს შორის, შეიძლება დადგინდეს გიორგი მთაწმიდელის „იოვანე და ეფთვიმე ათონელების ცხორებასა“ და ათონურ ხელნაწერებში დაცული ფაქტების მოშველიებით. იოვანე-თორნიკე და იოვანე-ვარაზვაჩე რომ ძმები, ჩორღვანელის ძენი არიან, კარგად ჩანს იმ მრავალრიცხოვან კოლოფონებში, რომლებიც შემოუნახავთ

ტაო-კლარჯეთის საღვთისმეტყველო ცენტრებიდან გამოსულ და ათონზე დაცულ ხელნაწერებში - Ath. 1; Ath.3; Ath.9; მოსკოვის ისტორიული მუზეუმის სინოდალური კოლექციის Gr.62.

პრობლემის საბოლოოდ გადასაჭრელად, გიორგი მთაწმიდელის ჰაგიოგრაფიულ თხზულებასთან ერთად, განსაკუთრებული ღირებულებისაა დაკარგული ხელნაწერის „განძის“ შემონახული ანდერძი - Gr.62, რომელშიც იოვანე-თორნიკე ასახელებს იოვანე-აბულჰერიოს, როგორც თავის სულიერ მოძღვარს, და იოვანე-ვარაზვაჩეს, როგორც თავის ძმას. „... მე, იოვანე-თორნიკოფილმან, ძემან სულკურთხეულისა უფლისა ჩორდვანელისამან... დაუწერე... წიგნი... განძი... აწ გვედრები... მოიქსენენით პირველად მოძღუარი ჩემი იოვანე აბულჰერით და ძმამ ჩემი იოვანე-ვარაზვაჩე და შვილნი ჩვენნი სულიერნი და კორციელნი მიქაელ და ჩორდვანელი ექუსოვიტი და ბაგრატ პატრიკი და ჩორდვანელი და მცირამ თორნიკ და სულნი მშობელთა ჩემთანი და ძმათა და ყოფელთა თუსთა ჩემთამ“ (23,360). „განძის“ ანდერძი მართლაც ძვირფასი განძია იოვანე-თორნიკეს, იოვანე-ვარაზვაჩეს, იოვანე-აბულჰერიოს შორის სულიერი და ხორციელი ნათესაობის დასადგენად.

„განძის“ ანდერძის ტექსტი მიუთითებს, რომ იოვანე-თორნიკე ჩორდვანელის ძეა. მისი ხორციელი ძმა იოვანე-ვარაზვაჩე და მათი შვილები არიან მიქაელ, ჩორდვანელ ექუსოვიტი, ბაგრატ პატრიკი, ჩორდვანელი და მცირამ თორნიკე. ამათგან Ath.9-ის ხელნაწერს დართულ ანდერძში იოვანე-ვარაზვაჩეს შეილება იხსენიებიან მიქაელ, ჩორდვანელ ზორავარი („განძის“ ანდერძით - ჩორდვანელი ექუსოვიტი), ჩოროლოდი (იმჯე „განძით“, შესაძლოა, ჩორდვანელი) და თორნიკე „მცირამ“. Ath.9-ის ანდერძში ბაგრატ პატრიკი და ჩორდვანელ პატრიკი იოვანე-თორნიკეს ძმისწულებად იხსენიებიან, მაგრამ გაურკვეველია, რომელი ძმისა; იოვანე-თორნიკეს, იოვანე-ვარაზვაჩეს გარდა, კიდევ სამი ძმა ჰყავდა: ბაგრატ, არშუშა და აბუპარბ. Ath.9-ისა და Gr.62-ის ანდერძების შედარება-შეჯერების საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ იოვანე-ვარაზვაჩეს შვილები უთუოდ არიან მიქაელ, ჩორდვანელ ზორავარი (ექუსოვიტი), ჩოროლოდი, ბაგრატ პატრიკი და თორნიკე მცირამ. გაურკვეველია, რომლის შვილია ჩორდვანელი, რომელიც Gr.62-ის ანდერძში იოვანე-თორნიკესა და იოვანე-ვარაზვაჩეს შეილთა შორისაა მოხსენიებული - იოვანე-ვარაზვაჩესი თუ იოვანე-თორნიკესი.

თედო ჟორდანიამ ორჯერ გამოაქვეყნა A-134-ის მინაწერი, რომელშიც იოვანე მთაწმიდელის საერო სახელი - აბულჰერითა მითითებული. მიუხედავად ამისა, თ. ჟორდანიამ მას მაინც იოვანე-ვარაზვაჩედ მიიჩნევს (14,210; 24,141). კორნელი კეკელიძემ იოვანე-თორნიკე და იოვანე-ვარაზვაჩე, მართლაც, ძმებად მიიჩნია, მაგრამ იოვანე-ვარაზვაჩე იოვანე მთაწმიდელთან - ეფთვიმე მთაწმიდელის მამასთან გააიგივა (7,184; 7,90-104). მაქსიმე ბერძნიშვილმა იოვანე-ვარაზვაჩეს ვინაობის დადგენას სპეციალური წერილი მიუძღვნა. ხელნაწერთა ანდერძ-მინაწერებისა და გიორგი მთაწმიდელის ჰაგიოგრაფიული თხზულების მონაცემების საფუძველზე მან გაარკვია, რომ იოვანე-ვარაზვაჩე და იოვანე-აბულჰერითი ორი სხვადასხვა პიროვნებაა. იოვანე-ვარაზვაჩე იოვანე-თორნიკეს ძმაა, ხოლო იოვანე-აბულჰერითი, მამა ეფთვიმე მთაწმიდელისა, მათი ბიძაშვილის - აბუპარბის ასულის ქმარია, მათი სიძეა. მიუხედავად ამისა, ხშირად სამეცნიერო ლიტერატურაში იოვანე მთაწმიდელი მაინც იოვანე-თორნიკეს ძმად მიიჩნეული. ვფიქრობთ, ეს შეცდომა უთუოდ უნდა გასწორდეს.

წმიდა მამათა იოვანე და ეფთვიმე მთაწმიდელების „ცხოვრების“ დასაწყისშივე მოიხსენიებიან იოვანე და ეფთვიმე, რომლებიც განსაკუთრებული პატივით სარგებლობდნენ როგორც ათონზე, ასევე ბიზანტიისა და

საქართველოს უმაღლეს არისტოკრატიულ წრეებში: „...ამათ ჟამთა შინა გამოაჩინნა ნეტარნი მამანი ჩუენნი: იოვანე და ეფთვიმე და იოვანე და არსენი ეპისკოპოსი ნინოწმიდელი და იოვანე გრძელის ძე და შემდგომითი შემდგომად სხუანი იგი მოწაფენი მათნი“... (18,38). პირველად ნახსენები იოვანე იოვანე მთაწმიდელია, მეორედ ნახსენები იოვანე კი იოვანე-თორნიკეა. გიორგი მთაწმიდელი გვიამბობს იოვანე მთაწმიდელის, ეფთვიმეს მამის ვინაობისა და საქმიანობის შესახებ: „ესე ნეტარი მამამ ჩუენი იოვანე იყო ნათესავით ქართველი, მშობელთა და პაპთამგან დიდებული და წარჩინებული და საჩინოდ მთავართა შორის დაჲით კურაპალატისათა, მკნე და ახოვანი და განთქმული წყობათა შინა, მაღალი და შუენიერი პასაკითა და აგებულებითა გუამისამთა და ბრძენი და გონიერი გონებითა და გულისკმისყოფითა, და სავსე შიშითა ღმრთისამთა და ყოვლითაჲ კეთილისა საქმიითა, და ფრიად საყუარელი და საკუთარი კეთილად ვსენებულისა დაჲით კურაპალატისამ“ (18,42). იოანეს მხედართმთავრობას მიუთითებს სვინაქსარის A-222-ის მოსახსენებელი (იხ. ქვემოთ). იგი ოთხთა დიდებულ ლაჲრაში ეკურთხა მონაზვნად, შემდეგ მიაშურა ულუმბოს, ბოლოს ათონს. მაგრამ ათონზე წასვლამდე იოვანეს შეილი - ეფთვიმე ბაბუამ და დედის ძმებმა მძევლად მისცეს ბიზანტიის იმპერატორს. იოვანე მყის მიიწია კონსტანტინოპოლს შეილის წამოსაყვანად. გიორგი მთაწმიდელი გვიამბობს: „და ვინამთგან მეფენი მეცნიერ იყვნეს აბუჰარბისა, რომელი იყო სიმაძრი მამისა იოვანესი, და იოვანესდაცა ფრიადი სიყუარული აჩუენეს მის ზედა და კეთილად მოიკითხეს“ (18,43). ე. ი. იოვანე მთაწმიდელის სიმაძრი იყო აბუჰარბი, ბიძა ჩორდვანელის ძეთა იოვანე-თორნიკისი და იოვანე-ვარაზვაჩესი. აბუჰარბი ბიზანტიის საიმპერატორო კარზე მიღებული და ცნობილი პიროვნება ჩანს. მან თავისი მცირეწლოვანი შეილიშვილის ეფთვიმეს მძევლად მიყვანის გამო სიძისაგან მკაცრი საყვედური მიიღო. იოვანე მთაწმიდელმა ეფთვიმე ათონზე წაიყვანა და სამუდამოდ იქ დარჩა.

გიორგი მთაწმიდელი თორნიკეს შემონაზვნების შესახებაც მოგვითხრობს: „მათ ჟამთა შინა თვისი მისი დიდი თორნიკ თვისსა ქუეყანად მონაზონ იქმნა და, რამეთუ ასმიოდა იოვანესთვის, ვითარმედ ულუმბათა არს და ვინამთგან ფრიადი სიყუარული აქუნდა მისსა მიმართ, მას მოჰმართა და ულუმბათა შთამოვიდა და, ვინამთგან მუნ ვერ ჰოჲა, ფარულად გამოიწულილა და ცნა, ვითარმედ მთაწმიდას არს, და, თვნიერ ცნობისა მეფეთამსა, იღუმაღლ მთაწმიდას მოვიდა და კურთხევაჲ მონაზონებისაჲ ველთაგან იოვანესთა მიიღო... მთაწმიდას შთამოვიდა და ლაჲრასა დიდისა ათანასესსა მიიწია და, ვინამთგან დაფარვაჲ არღარაჲ ეგებოდა, ურთიერთას გამოეცხადნეს და სიყუარულითა სულიერითა შეიტკბნეს და ფრიადი სიხარული იქმნა მონასტერსა შინა მას დღესა, რამეთუ არცა დიდი ათანასი უმეცარ იყო თორნიკის საქმესა და წარჩინებულობასა და ახოვნებასა“ ... (18,44). გიორგი მთაწმიდელმა იოვანე-თორნიკეს უწოდა იოვანე მთაწმიდელის „თვისი“ (18,55). სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონის მიხედვით, ზემოთაც აღვნიშნეთ, „თვისი“ დედის ნათესავია (11), ე. ი. ნათესავია ქალის ხაზით ჩანს, აქ იგულისხმება ეფთვიმეს დედის ნათესაობა იოვანე-თორნიკესთან. ისინი ბიძაშვილები, ძმების - აბუჰარბისა და ჩორდვანელის შვილები არიან. აბუჰარბი კი, ზემოთაც აღვნიშნეთ, იოვანე მთაწმიდელის სიმაძრია. ამჲყვე თხზულებაში თვით იოვანე მთაწმიდელიც „თვისად“ იხსენიებს იოვანე-თორნიკეს.

ეფიქრობთ, საკითხის გადასაჭრელად მნიშვნელობა აქვს იმასაც, თუ როგორი ურთიერთობა იყო იოვანე მთაწმიდელსა და იოვანე-თორნიკეს შორის, რომლის ამსახველ ეპიზოდებს გადმოგვცემს გიორგი მთაწმიდელი. ნათლად ჩანს, რომ იოვანე მთაწმიდელი უდიდესი პატივისცემით, კრძალვითა და რიდით

ეპყრობოდა იოვანე-თორნიკეს (იხ. 18, გვ. 49-51). ასევე, თვით იოვანე-თორნიკესაც დიდი რიდი და კრძალვა ჰქონდა თავისი სულიერი მოძღვრის მიმართ იოვანე მთაწმიდელმა გარდაცვალებამდე მცირე ხნით ადრე წარმოთქვა ანდერძი და მოითხოვა, რომ ყოველწლიურად აღესრულებინათ იოვანე-თორნიკე სვინგელოზის სახელზე წირვა-მოსახსენებელი. „ეგრეთვე სულიერსა ძმასა ჩუენსა იოვანე სვინგელოზსა... საკსენებელსა აღასრულებდნენ (18,59). ეს რიდი და კრძალვა ურთიერთშორის მათი სულიერი და ხორციელი სიახლოვის დამადასტურებელია. იოვანე მთაწმიდელი იოვანე-თორნიკეს თავის სულიერ ძმად იხსენიებს, რის წერილობითი საბუთიც დაუტოვებია, როგორც ამას გიორგი მთაწმიდელი გვაძინობს. იოვანე და ეფთვიმე მთაწმიდელების „ცხორებაში“ იოვანე-თორნიკე სვინგელოზი ყველგან სულიერ მოძღვრად მიიჩნევს იოვანე მთაწმიდელს.

მაქსიმე ბერძნიშვილმა ყურადღება მიაქცია ორი ხელნაწერის ანდერძ-მინაწერებს, რომლებშიც იოვანე მთაწმიდელის საერო სახელად აბულჰერითა მიჩნეული: „იესო ქრისტე, შეამკვე მადლითა და ნიჭითა შენმიერიტა წმიდაჲ ძამაჲ ეფთვიმე, ძე წმიდისა მამისა იოვანე აბულჰერისი, დამკვიდრებად სამოთხისაჲ, რომელმან თარგმნა წმიდაჲ ესე წიგნი, განმანათლებელი სულთაჲ და სხუანი ურიცხენი ბერძულისაგან ქართულად ჰლოცვათ“ (A-134, გვ. 424); „თვესა ოგნისსა იდ. ამასვე დღესა მიცვალება ნეტარისა მამისა ჩუენისა იოანესი, ეფთვიმეს მამისა, ჭეშმარიტისა მის მონაზონისაჲ და ქრისტეს ნებისმყოფელისაჲ, რომელსა პირველად აბულჰერით ერქუა ერისმთავრობასა“ (A-222, გვ. 359-360). სავსებით ნათელია, იოვანე მთაწმიდელის საერო სახელი აბულჰერითია.

იოვანე მთაწმიდელი იხსენიება, აგრეთვე, ოვირონის ბერძნულ აქტებში (21, №№ 7-10; 14; 16-22). ამავე ოვირონის ბერძნულ აქტებში იხსენიება იოვანე-თორნიკე სვინგელოზის სახელი (21, №№ 3, 4, 5, 24, 32, 42). ათონის მთის სააღაპე წიგნში იოვანე-თორნიკეს სახელზე განწესებულ ალაქს პირველი ადგილი უჭირავს. მისი განგება ნიმუშადაა მიჩნეული სხვათა ალაქებისათვის. ამავე ოვირონის ბერძნულ აქტებსა (21, №№ 9, 10, 12, 23, 24) და სააღაპე წიგნში შეტანილია გიორგი I დიდის, ელენე მეტრეველის აზრით, იოვანე-ვარაზგაჩეს ძის, თორნიკეს ძმისწულის, იოვანე ქართველის „თვისის“ მოსახსენიებელი (იხ. 10).

ამრიგად, იოვანე-თორნიკეს მრავალრიცხოვანი ოჯახის წევრები ოშკის დიდებული ლავრის სკრიპტორიუმში მოღვაწეობდნენ, კერძოდ, იოვანე-ვარაზგაჩე მისი მეთაური და ხელმძღვანელია. იოვანე-ვარაზგაჩეს შვილი მიქაელი აქტიურ მონაწილეობას ლეზულობს ოშკის ლავრის სკრიპტორიუმში მიმდინარე სამწერლო საქმიანობაში. ოშკის „სამოთხის“ კოლოფონში მოხსენიებული მიქაელი არ არის მიქაელ მორდუკილი. ჩანს, რომ იოვანე-ვარაზგაჩე და იოვანე მთაწმიდელი, ეფთვიმე ათონელის ძამა, ორი სხვადასხვა პირია. იოვანე მთაწმიდელი X საუკუნის 70-იან წლებში უკვე ათონზე იმყოფება შვილთან ერთად, ხოლო იოვანე-ვარაზგაჩე ოშკის ლავრის მწიგნობრულ საქმიანობას უდგას სათავეში. ელენე მეტრეველის შუბედულებით, ოშკის ბიბლიის გადამწერი მიქაელი გიორგის სახელით აღიკვეცა ბერად და 981 წლის შემდეგ თავის ბიძასთან - იოვანე-თორნიკესთან ერთად ათონს მიაშურა. ეფთვიმე მთაწმიდელი და გიორგი I დიდი, მაშენებლად წოდებული, მიქაელ-ყოფილი, ძმების - აბუჰარბისა და ჩორდვანელის - შვილიშვილები არიან, როგორც გიორგი მთაწმიდელი ამბობს, ერთმანეთის „თვისნი“ არიან. იოვანე-თორნიკესათვის იოვანე მთაწმიდელი სიძეა, ბიძაშვილის - აბუჰარბის ასულის ქმარია, ხოლო ეფთვიმე მთაწმიდელი - ბიძაშვილის შვილია.

ამრიგად, X საუკუნის მეორე ნახევარში ტაო-კლარჯეთის საღვთისმეტყველო-ლიტერატურული სკოლიდან ჩვენთვის ცნობილია ორი მიქაელი: მიქაელ მოდრეკილი და მიქაელ ვარაზვაჩეს ძე. მიქაელ მოდრეკილი მოღვაწეობდა კლარჯეთში, გრიგოლ ხანძთელის მიერ დაარსებულ შატბერდის ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის სახელობის მონასტერში. თავის ბიძასთან — ღმერთშემოსილ მამა დავითთან და თავის ძმ. სწულებთან, გადამწერებთან — იოვანე ბერაისთან და დავითთან ერთად. ქართულ ხელნაწერთა კოლოფონების მიხედვით დგინდება, რომ მიქაელ მოდრეკილმა შატბერდის მონასტერში, დიდებულ ლაურაში შექმნა დიდი საწელიწდო იადგარი 978-988 წლებში ეფიქრობთ, აქას ხელს უწყობდა გრიგოლ ხანძთელის მიერ ჩამოყალიბებული კლარჯეთის საღვთისმეტყველო ცენტრების ტრადიცია. გრიგოლმა ხანძთის წმიდა გიორგის სახელობის ტაძარში შეადგინა „საწელიწდო იადგარი, რომლისა სიტყუანი ფრიად კეთილ არიან“. ცხადია, მის შესახებ ძალიან კარგად იცოდნენ გრიგოლისავე დაარსებულ მეორე მონასტერში შატბერდში. არა მხოლოდ იცოდნენ, არამედ ლიტურგიულ პრაქტიკაში იყენებდნენ. მიქაელ მოდრეკილის დიდი საწელიწდო იადგარი მრავალმხრივ დავალებული უნდა ყოფილიყო გრიგოლ ხანძთელის საწელიწდო იადგარით როგორც სტრუქტურული თვალსაზრისით, ისე მუსიკალურადც.

მიქაელ მოდრეკილი არ არის ოშკის/ათონის ბიბლიის გადამწერი მიქაელ ვარაზვაჩეს ძე, რომელიც ჩორდვანელის ჩამომავალია, იოვანე-თორნიკეს ძმისწულია და რომელიც, ელენე მეტრეველის მოსაზრებით, ათონის ქართველთა ლაურის შესამქ წინამძღვარი გიორგია.

ლიტერატურა

1. ი. ლ. აბუღაძე, პალეოგრაფიული აღბოძი, თბ., 1973.
2. მ. ა. ქ. ბერძენიშვილი, იოვანე-ვარაზვაჩესთვის, ანალები, იოვანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, I, თბ., 1947.
3. ნ. გოგუაძე, კრიპტოგრაფია X საუკუნის ათონურ ნუსხაში, მრავალთავი, XV, თბ., 1989.
4. ლ. დავითიანი, მხითარ გომის აღბანეთის ქრონიკა ქართული წყაროთმცოდნეობა, II, თბ., 1968.
5. პ. ინგოროვიჩა, გიორგი მერჩულე, თბ., 1954.
6. ი. ან. ეფთვიძე და გ. ო. გ. ათონელ ების ბერძნული „ცხოვრება“. ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანითა და გამოკვლევით გამოსაცემად მოამზადა მანანა მაჩხანჯელმა, თბ., 1982.
7. კ. კ. კ. ე. ლ. დ. ე. ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, თბ., 1960.
- 7ა. კ. კ. კ. ე. ლ. დ. ე. ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, IV, თბ., 1957.
8. ლ. მენაბდე, ძველი ქართული მწერლობის კერები, I, ნაკვ. II, თბ., 1962.
9. ე. მეტრეველი, ნარკვევები ათონის კულტურულ-საგანმანათლებლო კერის ისტორიიდან, თბ., 1996.
10. ე. მეტრეველი, ათონის ქართველთა მონასტრის სააღაპე წიგნი, თბ., 1998.
11. ს. უ. ლ. ხან-საბ. ათონელ ე. ლ. დ. ე. ათონის, ქართული ლექსიკონი, II, თბ., 1966.

12. ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია, სამი შატბერდული ხელნაწერის მიხედვით, გამოსცა აკაკი შანიძემ, თბ., 1945.
13. ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ათონური კოლექცია, I, თბ., 1986.
14. ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა, შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი, ახსნილი და გამოცემული თეოდოქოროდა-ნისას მიერ, I, ტფილისი, 1892.
15. თ. ყაუხჩიშვილი, ზოგი ქართული ხელნაწერის ბერძნული მინაწერები, მიმოძიებული, II, თბ., 1951.
16. შატბერდის კრებული, ბაქარ გიგინეიშვილისა და ცოტნეკიკვიძის გამოც., თბ., 1979.
17. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I, დასაბეჭდად მოაწადეს ილ. აბულაძემ, ნ. ათანელიშვილმა, ნ. გოგუაძემ, ლ. ქაჯაიამ, ც. ქურციკიძემ, ილია აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით, თბ., 1964.
18. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, II, დასაბეჭდად მოაწადეს ილ. აბულაძემ, ნ. ათანელიშვილმა, ნ. გოგუაძემ, ლ. ქაჯაიამ, ც. ქურციკიძემ, ილია აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით, თბ., 1967.
19. წიგნნი ძუელისა აღთქუმისანი, I, ყველა არსებული ხელნაწერის მიხედვით გამოსაცემად მოაწადეს ბაქარ გიგინეიშვილმა და ცოტნეკიკვიძემ, თბ., 1989.
20. ლ. ჯღამაია, მიქაელ მორეკილის საგალობლები, მაცნე, ელს, 1972, № 2.
21. Actes d'Ivroun, I, Éd. par J. Lefort, N. Oikonomidés, D. Parachryssanthou, avec la collaboration d' H. Méttréveli. Paris, 1985.
22. R. Blake, The Athos codex of the Georgian Old Testament. Harvard Theological Revue, XXII, 1929.
23. P. Peeters, Un colophon géorgian de Thornik le moine. Analecta Bollandiana, 50, fasc. 3-4, 1932.
24. Ф. Жордания, Описание рукописей Тифлисского церковного музея, I. Тб., 1903.
25. Е. Такайшвили, Пархальское четвероевангелие, МАК, XII, 1909.

ნ. ვ. სულავა

ДВА МИКАЭЛЯ В ДРЕВНЕГРУЗИНСКОЙ ПИСЬМЕННОСТИ (Из истории тао-кларджетской богословско-литературной школы)

Резюме

В колофонах древнегрузинских рукописей (S-425, S-1141, Ath.1) второй половины X века упоминаются два Микаэля: Микаэль Модрекили и Микаэль, сын Варазваче. Микаэль Модрекили, по нашему мнению, был деятелем Шатбердской богословско-литературной школы; в 978-988 гг. он создал большой годичный иадгар, который во многом был заимствован от годичного иадгара Григола Хандзтели, в частности структурно и музыкально. Выяснилось, что он не был среди переписчиков рукописи Ошской//Афонской Библии, часть которой переписал Микаэль Варазваче, из семьи Чордванели, племянник Иованэ - Торникэ, по мнению Е. П. Метревели, Микаэль